

تحلیل اثرات کالبدی و اقتصادی طرح‌های هادی روستایی

مورد: روستاهای شهرستان کرمانشاه

جعفر توکلی*؛ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.
اکرم رزلانسری؛ کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

پذیرش نهایی: 1394/8/16

دریافت مقاله: 1393/11/9

چکیده

در راستای سیاست کلی نظام پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به منظور محرومیت‌زدایی و توسعه روستاها یکی از برنامه‌هایی که در دستور کار قرار گرفته است، اجرای طرح‌های هادی روستایی جهت تأمین عادلانه امکانات از طریق تحول کالبدی- فیزیکی روستا، ایجاد تسهیلات اجتماعی- تولیدی، تأمین خدمات عمومی و بهبود مسکن روستاییان بوده است. اثرات طرح‌های هادی محدود به تغییراتی در بافت کالبدی بوده و در اجرای آن به عامل اقتصادی کمتر توجه شده است. تحقیق حاضر با هدف ارزشیابی پیامدهای کالبدی و به تبع آن اقتصادی اجرای طرح‌های هادی و تأثیر آن بر تحولات روستاهای شهرستان کرمانشاه انجام شده است. روش پژوهش توصیفی- تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات به صورت اسنادی و پیمایشی بوده است. با استفاده از فرمول کوکران از بین 2467 نفر سرپرست خانوار ساکن 10 روستای محدوده بررسی، 340 نفر به عنوان نمونه انتخاب گردیده است. ابزار تحقیق، پرسشنامه خانوار روستایی حاوی سؤالاتی با طیف لیکرت بوده که روایی آن توسط متخصصین موضوعی و پایایی آن از طریق آزمون آلفای کرونباخ تأیید شده است (مقدار آلفای بُعد کالبدی=0/882، مقدار آلفای بُعد اقتصادی=0/886). یافته‌ها نشان داد که اجرای طرح‌های هادی به رغم برخی کاستی‌ها در توسعه فضای سبز، مکان‌یابی دفع فاضلاب و زباله، تأثیری نسبتاً مطلوب بر تحول کالبدی و به تبع آن اقتصادی روستاهای مورد بررسی داشته است. با این وجود در مواردی چون افزایش سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال تحول چشمگیری مشاهده نشده است. تحلیل عوامل مؤثر بر اجرای طرح‌های هادی نیز حاکی از این بوده است که روستاهای با موقعیت پایکوهی، جمعیت بیشتر و فاصله 20-10 کیلومتر از شهر کرمانشاه تحولات کالبدی و اقتصادی بیشتری داشته است. از این رو به منظور جبران مشکلات موجود در پیامدهای کالبدی و اقتصادی ضروری است قبل از اجرای طرح‌های هادی، سازمان‌ها و نهادهای درگیر در توسعه روستایی طی تمهیدات قانونی ملزم به هماهنگی و ایفای نقش مؤثر در فرآیند اجرای طرح گردند.

واژگان کلیدی: طرح‌های هادی، ارزشیابی، اثرات کالبدی، اثرات اقتصادی، شهرستان کرمانشاه.

1) مقدمه

بعد از انقلاب صنعتی اروپا تحولات زیادی در صنعت، کشاورزی، روش‌های تولید و حمل‌ونقل به وجود آمد. با ورود دستاوردهای تکنولوژیک اگر چه میزان تولیدات کشاورزی افزایش پیدا کرد اما منجر به بیکار شدن نیروی کار روستایی و مهاجرت آنان به شهرها گردید. روند مدرنیزاسیون و اجرای طرح‌های نوسازی در کشورهای در حال توسعه نیز موجب شد روستاییان این مناطق به نوگرایی و تحول در محیط زیست خود روی آورند. ساختار سنتی و کالبد قدیمی روستاها به سرعت پذیرای دگرگونی‌های ناشی از گسترش استفاده از تکنولوژی‌های جدید گردید. بدین ترتیب با تغییر در روش‌های تولید و اقتصاد حاکم بر روستا به منظور همگام شدن با وضعیت جدید اقتصادی و تنوع کارکردی به وجود آمده، کالبد روستاها برای پاسخ به نیاز ساکنان این سکونتگاه‌ها دگرگون شده است (شمس‌الدینی و همکاران، 1390: 58). در پی این جریان جوامع روستایی کشورهای در حال توسعه با چالش‌های متعدد اجتماعی- اقتصادی نظیر فقر، بیکاری، شکل‌گیری اندک سرمایه و مهاجرت‌های روستاشهری مواجه شده است که اثرات و پیامدهای آن شهرهای بزرگ و کوچک را نیز متأثر ساخته و منجر به بروز مشکلات متعدد گردیده است (عینالی و همکاران، 1394: 1929).

برای مواجهه با این وضعیت، در بسیاری از کشورها برنامه‌های عمران و توسعه روستایی در دستور کار قرار گرفته است. در ایران نیز رژیم گذشته برای سرعت بخشیدن به این روند و عمران روستایی، اقداماتی نظیر اصل چهار و قطب‌های توسعه را انجام داد، اما طرح قدیمی عمران روستا که تحت نظارت اصل چهار انجام می‌شد، تغییر یافت. هدف از اجرای تغییرات صورت گرفته، فراهم آوردن برخی تسهیلات بنیادی از قبیل آب آشامیدنی، احداث جاده‌های ارتباطی، ایجاد دبستان و غیره در هر روستا بوده است (آسایش، 1376: 47). تحلیل‌ها و گزارش‌های مربوط به نتایج این طرح‌ها در سال‌های قبل از انقلاب حاکی از آن است که این برنامه‌ها در عمل با مشکلات و نارسائی‌هایی مواجه بوده است؛ زیرا با واقعیات روستاها تطابقی نداشته و بدین لحاظ ثمره چندانی برای روستا و روستاییان به بار نیاورده است که مهاجرت روزافزون روستاییان به شهرها و خالی شدن روستاها از سکنه، شاهدی بر این مدعا است. بعد از انقلاب عمران و آبادانی روستاها نسبت به گذشته وارد مرحله جدیدی گردید و توسعه و عمران روستایی مورد توجه قرار گرفته است (آسایش، 1388: 29).

یکی از برنامه‌های اجرایی در این زمینه، طرح هادی روستایی است که از سال 1362 توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تهیه و اجرا می‌شود. طرح هادی به عنوان یک متغیر بیرونی، بر ساختارهای روستایی شامل ابعاد چهارگانه کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی روستا اثر دارد (عنابستانی و جوانشیری، 1393: 37). این طرح به عنوان محملی برای برون‌رفت از وضعیت نامناسب روستاها در نظر گرفته شده است که از یک سو بتواند ضمن اصلاح عرصه کالبدی سکونتگاهی روستایی، به رشد و

گسترش فیزیکی این کانون‌های جمعیتی سمت و سوی مناسبی دهد و از سوی دیگر به نظم‌دهی جایگاه این کانون‌ها در روابط و پیوندهای فضایی پردازد (رستمی و میرزاعلی، 1392: 94).

در روستاهای شهرستان کرمانشاه، کمبود خدمات آموزشی، بهداشتی و تجاری همراه با نامناسب بودن معابر روستایی و نامقاوم بودن مساکن روستایی در برابر حوادث طبیعی و به تبع آن افزایش آهنگ مهاجرت از روستا به شهر منجر به تهیه و اجرای طرح هادی در برخی روستاها شده است. بنابراین در این شهرستان تا قبل سال 1391 در 7/40 درصد (56 روستا) طرح هادی اجرا شده است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان کرمانشاه، 1391: 5). با وجود گستردگی اجرای طرح‌های مذکور در سال‌های اخیر با توجه به اهداف طرح هادی که پیشتر بیان گردید، به نظر می‌رسد اثرات آن کمتر از حد انتظار بوده و اجرای آن محدود به تغییراتی در بافت کالبدی بوده است و در اجرای آن به عامل اقتصادی کمتر توجه شده است. بنابراین پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به این مسئله است که اجرای طرح هادی تا چه حد موجب تحول کالبدی و اقتصادی روستاهای مورد بررسی شده است؟ چه ارتباطی بین اثرات کالبدی و اقتصادی طرح برقرار است و اینکه، از نظر عوامل موقعیتی و جمعیت، تفاوت معناداری در اثرات کالبدی و اقتصادی اجرای طرح هادی در روستاهای مورد بررسی وجود دارد؟

2) مبانی نظری

امروزه عمران روستایی در ساماندهی به تحولات و برنامه‌ریزی رشد و توسعه، مرکز گرایش‌ها و چشم‌اندازها گردیده به گونه‌ای که اولویت در توسعه روستایی با جهت‌گیری در این زمینه آغاز گشته است. عمران روستایی بر ایجاد تحول و توسعه در تمام سطوح و اقشار اجتماعی و بر عموم زمینه‌های عملیاتی مرتبط تأکید دارد. بنابراین تغییر و تکامل در نظام‌های اجتماعی و سازماندهی امور جامعه را ضروری می‌داند. زمینه‌های مورد نظر به عنوان بسترهای بالقوه توسعه و پیشرفت، شامل تمام زمینه‌ها و فعالیت‌های مرتبط در امور و تحولات اجتماعی در بخش‌های مختلف جامعه را شامل می‌شود (شهبازی، 1372: 2). در رابطه با عمران روستایی یکی از عوامل مهم برای تغییرات سازنده در جوامع روستایی، تنظیم برنامه‌ریزی‌های دقیق و مدون است. از این رو، وظیفه و کار اصلی برنامه‌ریزان، تدوین طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی است که منجر به استفاده درست و بهینه از امکانات و مواهب طبیعی - از جمله زمین - در راستای بهبود وضعیت اجتماعی و اقتصادی جمعیت روستایی گردد (VanLier, 1998:84).

شکل‌دهی و نظم‌بخشی به عرصه‌های مکانی - فضایی در واقع از آغاز زندگی بشر و از زمان بهره‌گیری از منابع طبیعی به ویژه زمین و آب، پیوسته در مقیاس و مفاهیم متفاوتی مطرح بوده است. در این ارتباط کالبد فیزیکی روستاها طی یک حرکت کند و بطئی متأثر از نظام‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شکل گرفته است (سعیدی، 1377: 46). بدین لحاظ، طرح‌های فیزیکی و کالبدی مختلفی جهت توسعه و

عمران روستایی ابداع شده است. هدف کلی طرح‌های فیزیکی - کالبدی توزیع بهینه جمعیت، فعالیت و خدمات در محدوده‌های مورد مطالعه است. از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین طرح‌های فیزیکی و کالبدی می‌توان به طرح بهسازی و هادی اشاره نمود. تفکر طرح‌های بهسازی پشتیبانی برای توسعه روستایی محسوب می‌گردد؛ ایده‌ای که بر اساس تفکرات افرادی چون فیشر و روستون¹ شکل گرفته است. بنابر عقیده این اندیشمندان، توسعه به سبب کمبود خدمات عمومی به تعویق می‌افتد و نواحی فاقد تسهیلات عمومی در موقعیت رقابتی ضعیفی قرار می‌گیرند، بنابراین باید به بهبود وضعیت این‌گونه مناطق پرداخت (صابری‌فر، 1390: 214).

آن‌چه در کشور ما از آن به نام "طرح هادی" نام برده می‌شود، طرحی است که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری، کشاورزی، تأسیسات، تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستا را تعیین می‌نماید. این طرح بر حسب مورد در قالب طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای قرار می‌گیرد. با توجه به دوره زمانی و کمیت آن می‌توان گفت طرح هادی روستا در حقیقت ایجاد بستر لازم برای توسعه، رشد و بالندگی روستا طی یک افق ده ساله است (زارعی، 1388: 58-59). در اساسنامه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی طرح هادی، طرح تجدید حیات و هدایت روستا با لحاظ نمودن ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی تعریف شده است (مولائی هشجین، 1386: 106). بنابراین طرح هادی سه هدف را دنبال می‌کند که عبارتند از اصلاح بافت کالبدی موجود، تعیین سمت و موقعیت توسعه‌ی روستا و در نهایت تعیین کاربری‌ها و مکان‌یابی آن‌ها است (مطیعی‌لنگرودی و یاری، 1389: 50).

طرح هادی روستایی ماهیتاً مداخله‌ای برونزا از سوی دولت‌ها برای اصلاح ساختار روستا به منظور فراهم نمودن و تسهیل فرآیند توسعه روستایی است. از این رو چنین مداخله‌ای همواره تحت تأثیر مکاتب، نظریه‌ها و راهبردهای کلان توسعه حاکم بر نظام برنامه‌ریزی است. بنابراین شناخت مکاتب و نظریه‌ها و رویکرد آن‌ها به توسعه روستایی به طور اعم و اصلاح ساختار کالبدی روستا به طور اخص می‌تواند پشتوانه نظری طرح‌های هادی را روشن نماید. بدین منظور، در این پژوهش به مکاتب ساختارگرایی، کارکردگرایی، نوسازی و دیدگاه‌های توسعه مشارکتی توجه شده است.

هنگامی که تحول ساختاری سکونتگاه‌های روستایی به عنوان یک پدیده جغرافیایی مورد مطالعه قرار می‌گیرد، مشخص می‌شود که تحول و دگرگونی ساختاری در سکونتگاه‌های روستایی متأثر از عوامل مختلف درون‌زا نظیر ویژگی‌های طبیعی، محیطی و شبکه دسترسی مواصلاتی و عوامل برون‌زا نظیر سیاست‌گذاری‌ها و یا اقدامات عمرانی و فیزیکی در مقیاس محلی، ناحیه‌ای و ملی است که باعث

¹ Fisher & Roston

دگرگونی در ساختارها شده است (عزیزپور و قاسمی، 1389: 98). از این رو، وقتی در نتیجه عوامل مختلف، تغییری در نیازهای یک سکونتگاه روستایی رخ دهد، نه تنها باید انتظار کارکردهای جدیدی را داشت، بلکه این تغییر نیازها باید به گونه‌ای باشد که ارتباطات و هماهنگی‌های جدیدی را در ساختار سکونتگاه روستایی ایجاد کند. در غیر این صورت در نظام روستایی بی‌نظمی ایجاد می‌شود (کامران، 1374: 28-29). روابط کارکردی یک مکان جغرافیایی با توجه به وسعت و دامنه نیازهای آن تعریف می‌شود. بوسلر^۱ در خلال چنین پندارهایی از کارکردهای محلی (روستایی) و شهری سخن به میان می‌آورد (شافر، 1368: 5). کارکرد اصلی سکونتگاه‌های روستایی برآوردن نیازهای اساسی زندگی است (سعیدی، 1377: 103). دگرگونی در این کارکردها با سرعت انجام نمی‌پذیرد و به مرور زمان با تحول و تغییر در ساختارها و در نحوه برخورد با ارزش‌ها، کارکردهای روستایی تغییر می‌یابد (عزیزپور و قاسمی، 1389: 98).

بنابراین کارکرد یک سکونتگاه روستایی ثابت و ایستا نبوده و در جریان زمان دگرگون می‌شود. تحولات زیادی کارکرد روستاهای کشور را تحت تأثیر قرار داده است، مانند فناوری‌های جدید و اجرای طرح‌های عمرانی و فیزیکی که منجر به دگرگونی مناسبات کار و تولید و به تبع آن شیوه‌های زندگی روستایی شده است. با تغییر در شیوه ساخت و نوع مسکن و همچنین کالبد و ساختار روستا، کارکرد تمامی عناصر موجود در فضای روستایی تغییر می‌یابد. از این رو، ساخت و کارکرد به طور نظام‌وار با یکدیگر ارتباط داشته که تغییری در یکی باعث تغییر در دیگری می‌شود.

از نگاه نوسازی نیز جامعه روستایی به دلیل حاکمیت ارزش‌های سنتی و ساختارهای قدیمی از مصادیق جوامع سنتی و عقب مانده است. از آنجا که نوسازی یک فرآیند رو به پیشرفت است، جوامع باید از حالت سنتی به سمت حالتی پیچیده پیش روند. بدین منظور ساختارهای سنتی و ارزش‌های آن کلاً جای خود را باید به مجموعه‌ای از ارزش‌هایی جدید با فناوری‌های جدید بدهند، که در این فرآیند در بسیاری از موارد با مقاومت گروه‌های سنتی جامعه به ویژه روستاییان مواجه خواهند شد (سو، 1386: 49-50). بنابراین چنین استدلال می‌شود که اجرای طرح‌های فیزیکی و عمرانی در مناطق روستایی مرحله‌ای از تکامل و پیشرفت است که زیرساخت‌ها و بستر لازم را برای سنت‌گزینی و نمایان شدن مظاهر شهری که از مؤلفه‌های اساسی توسعه است، فراهم می‌سازد.

بر اساس نظریه دوگانگی اقتصادی بوکه^۲ نیز روستاها به دلیل توجه ناکارآمد و کمبود اعتبارات لازم جهت انجام طرح‌های مختلف نظیر طرح‌های فیزیکی از جمله بخش‌های سنتی است که در مقابل آن، شهرها بیشترین امکانات را به خود اختصاص داده‌اند. بنابراین از دیدگاه منطقه‌ای با یک دوگانگی روبرو می‌شویم که بخش سنتی روستا در برابر بخش مدرن شهری قرار می‌گیرد. در این راستا، برای از میان برداشتن دوگانگی به وجود آمده باید در بحث برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و محلی توجه بیشتری به روستا

^۱ Bosler

^۲ Boke

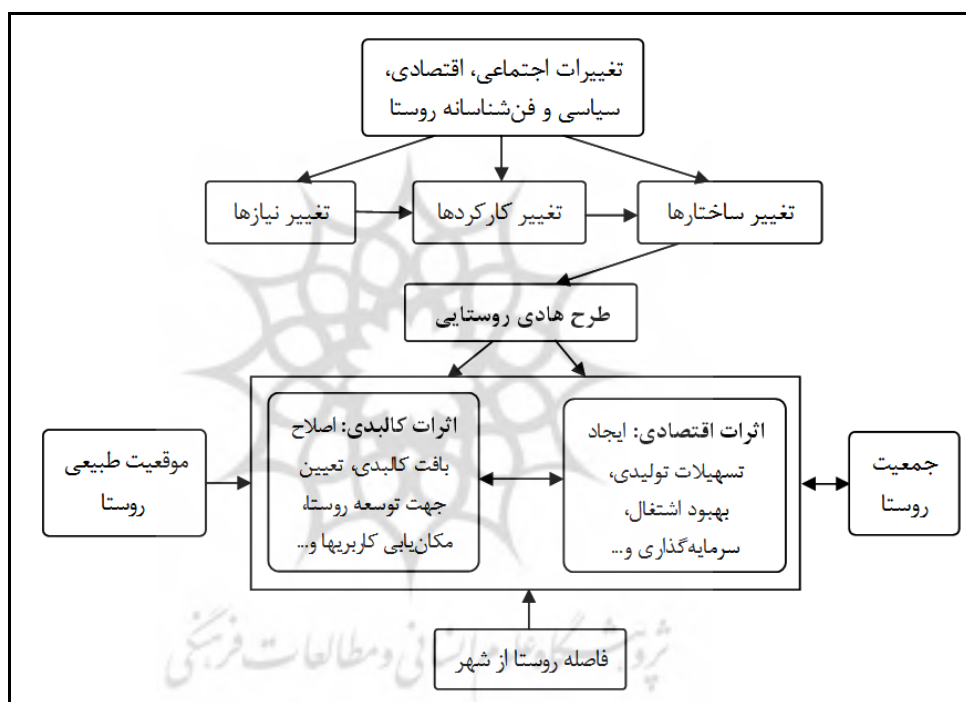
نمود تا از این طریق تعادل‌های منطقه‌ای میسر گردد و دوگانگی بین مناطق شهری و روستایی تا حدی کاهش یابد (مهندسان مشاور دی اچ وی هلند، 1371: 33-35).

جدول شماره (1): خلاصه‌ای از پیشینه تحقیق

محققان	خلاصه نتایج
عظیمی و جمشیدیان (1384)	اجرای طرح هادی روستایی باعث پیشرفت نسبی زندگی مردم شده و از لحاظ خدمات‌رسانی بطور نسبی موفق و از لحاظ رعایت مسائل زیست‌محیطی و مشارکت مردم به ویژه در فرایند تهیه طرح چندان موفق عمل نکرده است.
آمار و صمیمی شارمی (1388)	اجرای طرح هادی از نظر مقاوم‌سازی و دفع بهداشتی زباله‌ها به طور نسبی موفق بوده اما در دفع بهداشتی فاضلاب‌های خانگی، بهبود وضعیت معابر و کاهش تبدیل اراضی زراعی به کاربری غیرکشاورزی چندان موفق نبوده است.
پژوهشکده سوانح طبیعی (1388)	تعریض معابر و بازگشایی آن سبب از بین رفتن سیمای بومی شده و آسفالت و کانال‌گذاری سبب کنترل مشکلات زیست‌محیطی شده است.
وارثی و صابری (1388)	طرح هادی در ساماندهی فضایی و کالبدی روستاها تأثیر بسزایی داشته است.
پور طاهری، رکن‌الدین افتخاری و عباسی (1391)	اجرای طرح هادی در رسیدن به اهداف کالبدی مانند بهبود کیفیت معابر و جدول‌ها، کانال‌های کشاورزی، بهبود وضعیت مسکن موفق بوده است.
عنابستانی و اکبری (1391)	طرح هادی بیشترین اثرگذاری را در نوسازی شبکه معابر گذاشته اما در مسکن روستایی و کاربری اراضی تأثیرگذار نبوده است.
رضایی و شوکتی آقمانی (1392)	دو عامل کالبدی - زیرساختی و اجتماعی بیشترین اولویت را در طرح هادی دارند و کمترین اولویت مربوط به عامل زیست‌محیطی است.
عزیز پور، خلیلی، محسن زاده و حسینی حاصل (1390)	طرح هادی بر توسعه اشتغال به طور نسبی و بر میزان سرمایه‌گذاری و میزان درآمد و بهره‌برداری از زمین تأثیر مطلوب داشته است.
غلامرضایی (1382)	طرح هادی به بُعد کالبدی و اجرایی بیشترین توجه را کرده و به ابعاد اقتصادی، اجتماعی و اقلیمی کمتر توجه شده است.
عنابستانی و حاجی‌پور (1392)	بین اثرات اجرای طرح هادی و تغییرات اقتصادی در ابعاد زندگی روستاییان همبستگی معناداری وجود ندارد.
تقیلو، خسروبیگی و خدایی (1388)	عملکرد طرح هادی در تمام ابعاد ضعیف بوده، اما در بُعد اجتماعی بهتر عمل کرده است.

با توجه به مطالب یاد شده از دیدگاه ساختارگرایی و کارکردگرایی، با گذشت زمان به دلیل تحولات اجتماعی - اقتصادی، بروز نیازهای جدید و ورود فناوری‌های نوین تحول ساختار و کارکرد اجتناب‌ناپذیر بوده و بنابراین اجرای طرح‌های توسعه فیزیکی و کالبدی نظیر طرح هادی برای پاسخ‌گویی به این تحولات ضروری به نظر می‌رسد. از این‌رو ارزشیابی و شناسایی پیامدهای اجرای طرح هادی می‌تواند زمینه مناسبی را برای برنامه‌ریزی مطلوب توسعه کالبدی روستاها فراهم آورد.

در این ارتباط بررسی پیشینه پژوهش نیز نشانگر آن است که اجرای طرح هادی روستایی به رغم پاره‌ای مشکلات و نارسائی‌ها نظیر مسائل زیست محیطی به ویژه دفع بهداشتی فضلاب‌های خانگی، مشارکت ضعیف مردم، ناتوانی در جلوگیری از تغییر کاربری اراضی زراعی به سایر کاربری‌ها، از بین رفتن سیمای بومی روستاها و غیره، سبب پیشرفت نسبی زندگی مردم از نظر خدمات‌رسانی، بهسازی و مقاوم‌سازی مسکن روستایی و بهبود کیفیت معابر روستایی، توسعه اشتغال و افزایش درآمد شده است (جدول 1). وجه تمایز پژوهش حاضر توجه به طیف وسیعی از شاخص‌های تحول کالبدی و اقتصادی و تعامل این دو بعد، دامنه عملیات میدانی گسترده‌تر نسبت به عمده تحقیقات موجود و رویکرد هدف آزاد به ارزشیابی است.

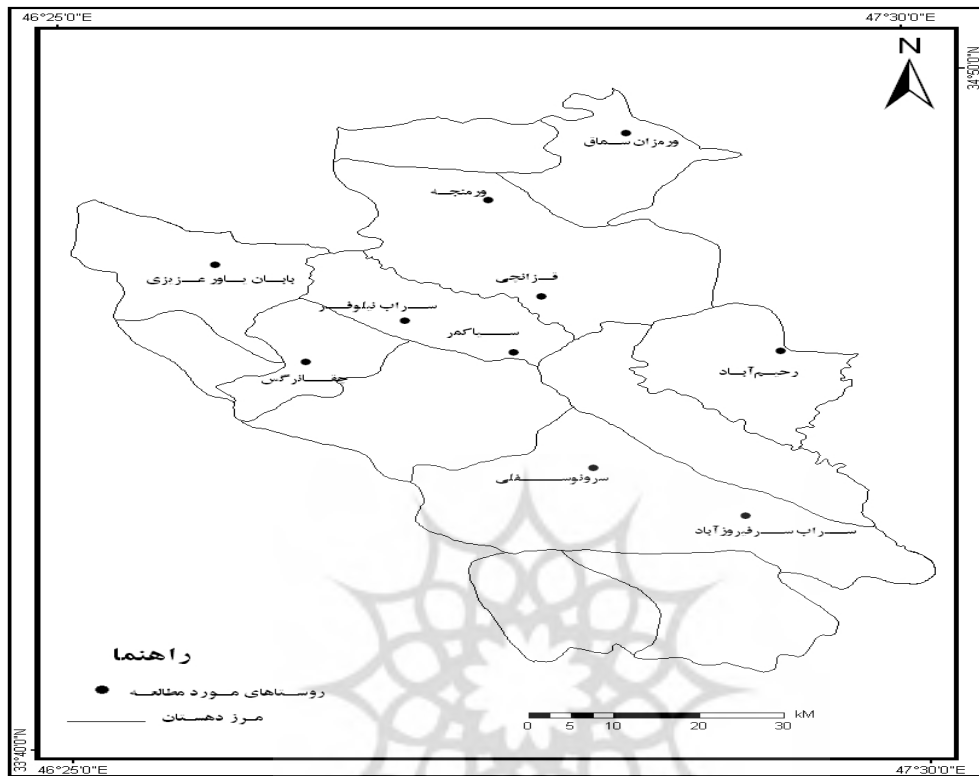

شکل شماره (1): مدل مفهومی تحقیق

3) روش تحقیق

این پژوهش از لحاظ روش در زمره پژوهش‌های توصیفی و تحلیلی است. جهت گردآوری اطلاعات و شناخت روستاهای مورد مطالعه از روش اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. از آنجایی که پژوهش حاضر در پی شناسایی اثرات و پیامدهای طرح هادی است، از ارزشیابی پس از اجرا با رویکرد آزاد از هدف استفاده نموده است. این رویکرد آگاهانه و به طور سنجیده اهداف مورد نظر در برنامه‌ها را نادیده می‌گیرد و هدف آن بررسی تمام تأثیرات و پیامدهای برنامه، فراتر از اهداف آن است (پژوهشکده سوانح طبیعی، 1388: 89). همچنین با تکیه بر مبانی نظری و پیشینه موضوع، 21 گویه در بُعد کالبدی و 18 گویه در بُعد اقتصادی تعریف شد که هر کدام از این ابعاد کلی خود به مؤلفه‌های جزئی‌تری تقسیم شده است

(جدول 2). محدوده بررسی پژوهش 10 روستای قرانچی، سرونو سفلی، ورمزان سماق، سیاه کمر، رحیم آباد، سراب نیلوفر، ورمنجه، چقانرگس، بابان یاور عزیز و سراب سرفیروز آباد در شهرستان کرمانشاه است (شکل 2).

شکل شماره (2): موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد بررسی در شهرستان کرمانشاه

روش انتخاب روستاهای مورد بررسی انتخابی و قضاوتی بوده و در انتخاب آن‌ها معیارهایی نظیر موقعیت طبیعی، جمعیت، فاصله از مرکز شهرستان، تعداد پروژه‌های انجام شده و زمان اجرای طرح (5 سال و بیشتر) مد نظر قرار گرفته است. جامعه آماری پژوهش 2467 خانوار ساکن در روستاهای یاد شده هستند که با استفاده از فرمول کوکران تعداد 332 خانوار به عنوان حجم نمونه به دست آمده و در نهایت 340 خانوار انتخاب شده است. روش نمونه‌گیری در سطح جامعه آماری به صورت تصادفی طبقه‌بندی شده است؛ بدین معنی که پس از تعیین حجم نمونه مقدار به دست آمده با روش انتساب متناسب بین طبقات مورد بررسی (10 روستای ذکر شده) توزیع گردید و سهم هر روستا از نمونه کل مشخص شده است. همچنین انتخاب نمونه در سطح روستاها به صورت تصادفی ساده بوده و بدین ترتیب همه افراد از شانس یکسانی برای بررسی برخوردار بوده است.

جدول شماره (2): گویه‌های ارزشیابی طرح هادی روستاهای مورد بررسی

بعد	شاخص	گویه
کالبدی	کیفیت بهداشت	1- مکان‌یابی مناسب دفع فاضلاب 2- مکان‌یابی مناسب دفع زباله 3- دفع مناسب آب‌های سطحی
	بهبود معابر	1- تعریض معابر داخل روستا 2- افزایش معابر آسفالت‌شده 3- میزان جدول‌گذاری معابر روستا 4- میزان اصلاح مسیر پیاده‌رو 5- میزان معابر سنگفرش شده 6- تناسب معابر اصلی روستا با توجه به حجم رفت و آمد 7- کیفیت پوشش معابر 8- میزان رعایت شیب در معابر
	کیفیت مسکن	1- میزان افزایش واحدهای مسکونی نوساز با مصالح بادوام 2- مناسب بودن مساحت قطعات مسکونی پیشنهادی با توجه به فعالیت تولیدی
	وضعیت کاربری‌ها و خدمات	1- میزان توسعه کاربری‌های اداری (بانک، پست بانک، دفتر پست، دفتر آبی سی تی روستایی و غیره) 2- میزان توسعه کاربری‌های بهداشتی - درمانی 3- میزان توسعه کاربری‌های فرهنگی - ورزشی 4- میزان توسعه کاربری‌های آموزشی 5- میزان استفاده از اراضی خالی در محدوده بافت روستا 6- جهت مناسب توسعه روستا 7- میزان توسعه فضای سبز 8- میزان توسعه خدمات زیربنایی (آب، برق و تلفن)
اقتصادی	وضعیت فعالیت و اشتغال	1- میزان افزایش فرصت‌های اقتصادی جدید 2- میزان افزایش اشتغال در بخش خدمات 3- میزان افزایش اشتغال در بخش صنایع سبک و کارگاهی 4- میزان کاهش مهاجرت جمعیت فعال اقتصادی به شهر 5- میزان افزایش اشتغال زنان
	میزان سرمایه‌گذاری	1- میزان سرمایه‌گذاری در بخش صنایع سبک و کارگاهی 2- میزان سرمایه‌گذاری جهت نوسازی واحدهای مسکونی 3- میزان سرمایه‌گذاری در بخش خدماتی - تجاری 4- میزان جذب سرمایه‌گذاری غیر بومی 5- میزان مشارکت اقتصادی مردم در تکمیل طرح 6- میزان افزایش وسائل نقلیه
	تغییرات قیمت و تقاضا	1- میزان تغییر قیمت اراضی زراعی 2- میزان تغییر قیمت واحدهای مسکونی در معابر فرعی 3- میزان تغییر قیمت واحدهای مسکونی مشرف بر معابر اصلی 4- میزان تغییر تقاضا برای خرید اراضی زراعی
	اعتبارات و هزینه	1- میزان استفاده از اعتبارات جهت مقاوم‌سازی و نوسازی مساکن 2- میزان اعتبارات تخصیص‌یافته به روستا جهت اجرای طرح 3- میزان کاهش هزینه زندگی از طریق دسترسی به خدمات

منبع: عظیمی و همکاران، 1384: 28؛ عنابستانی و اکبری، 1391: 97؛ عزیزپور و همکاران، 1390: 74؛ عظیمی و همکاران، 1390: 89

ابزار پژوهش پرسشنامه خانوار روستایی بوده است که روایی آن از طریق بهره‌گیری از نظرات متخصصین موضوعی تأیید گردید. برای سنجش پایایی ابزار از آزمون آلفای کرونباخ¹ استفاده شد؛ بدین منظور با 30 پرسشنامه پیش‌آزمون انجام گرفت. ضریب آلفای به دست آمده در بُعد کالبدی 0/882 و در بُعد اقتصادی 0/886 بود که این میزان نشانگر پایایی مناسب پرسشنامه است. جهت توصیف داده‌ها از آماره‌های توصیفی نظیر میانگین، فراوانی و درصد و جهت تحلیل آن‌ها از آزمون کروسکال‌والیس²، ضریب همبستگی اسپیرمن³، روش نونالی⁴ و روش فاصله انحراف استاندارد از میانگین⁵ استفاده شده است. روش

¹ Cronbach's alpha

² Kruskal- Wallis Test

³ Spearman rank correlation coefficient

⁴ J.c. Nunnally

⁵ ISDM: Interval of Standard Deviation from the Mean

نونالی با طراحی طیف چهارتایی به بیان میزان مطلوبیت نمره‌های ارزشیابی شده توسط پرسشنامه‌های پنج ارزشی طیف لیکرت می‌پردازد (جدول 3).

جدول شماره (3): طیف نونالی

4-5	3-3/99	2-2/99	1-1/99
مطلوب / زیاد	نسبتاً مطلوب / نسبتاً زیاد	نسبتاً نامطلوب / نسبتاً کم	نامطلوب / کم

منبع: نونالی به نقل از رضوانی و همکاران، 1392: 207

در روش فاصله انحراف استاندارد از میانگین نیز هر یک از شاخص‌ها یا گویه‌ها طبقه‌بندی و امتیازدهی شده و سپس با حاصل جمع امتیازها، نگرش پاسخ‌گویان به توسعه کالبدی و اقتصادی در حد ضعیف، متوسط، خوب و عالی ارزشیابی می‌شوند. این گروه‌بندی بر اساس میانگین و انحراف معیار به دست آمده است (صدیقی و درویشی‌نیا، 1381: 316). به عبارت دیگر در مرحله اول تمام گویه‌های هر بُعد با هم جمع و تقسیم بر تعداد آن‌ها می‌شود که برای هر پاسخ‌گو یک میانگین از گویه‌ها به دست می‌آید. در مرحله دوم میانگین و انحراف معیار کلی را به دست آورده و کدبندی مجدد انجام می‌گیرد.

4 یافته‌های تحقیق

به منظور سنجش میزان اثرات اجرای طرح هادی بر هر یک از گویه‌های ابعاد کالبدی و اقتصادی، از اولویت‌بندی گویه‌ها با توجه به میانگین به دست آمده از نظرات پاسخ‌گویان استفاده شده است؛ یافته‌ها نشان داد که در بُعد کالبدی، اجرای طرح هادی بیشترین تأثیر را به ترتیب در زمینه «جهت مناسب توسعه روستا، میزان توسعه خدمات زیربنایی» داشته که دارای میانگین رتبه‌ای برابر 4/57 و 4/33 بوده است. در مقابل، اجرای طرح در مورد «توسعه فضای سبز، مکان‌یابی مناسب دفع فاضلاب» توفیق چندانی نداشته است و به ترتیب با میانگین 1/72 و 2/22 در مراتب آخر بوده است. در بررسی تفاوت هر یک از گویه‌های بُعد کالبدی با آزمون کروسکال والیس، یافته‌ها نشان داد که در گویه‌های «تناسب مساحت قطعات مسکونی پیشنهادی با توجه به فعالیت تولیدی و جهت مناسب توسعه روستا» تفاوت معنی‌دار در بین روستاهای مورد نظر وجود نداشته است. به بیان دیگر، پاسخ‌گویان همه روستاهای مورد بررسی رضایت بالا و یکسانی از گویه یاد شده داشته‌اند. در مورد «مکان‌یابی مناسب دفع فاضلاب و میزان توسعه خدمات زیربنایی» در بین روستاهای مورد مطالعه تفاوت تا سطح اطمینان 95 درصد معنی‌دار است و در سایر گویه‌ها تفاوت تا سطح اطمینان 99 درصد معنی‌دار است؛ به عبارت دیگر، اجرای طرح هادی از نظر گویه‌های کالبدی تأثیر یکسانی بر روستاهای مورد مطالعه نداشته است (جدول 4).

جدول شماره (4): اولویت‌بندی گویه‌های کالبدی از دیدگاه پاسخ‌گویان

کروسکال والیس	کای اسکوتر	اولویت	رتبه	میانگین	آماره	گویه
0/005	22/134	18	0/857	2/22		مکان‌یابی مناسب دفع فاضلاب
0/000	207/362	17	1/191	2/5		مکان‌یابی دفع مناسب زباله
0/000	63/328	15	0/762	2/76		دفع مناسب آب‌های سطحی
0/000	85/012	6	0/746	3/52		تعریض معابر داخل روستا
0/000	63/434	7	0/712	3/4		افزایش معابر آسفالته
0/000	62/011	9	0/745	3/2		میزان جدول‌گذاری معابر روستا
0/000	86/126	16	0/881	2/6		میزان اصلاح مسیر پیاده‌رو
0/000	125/740	20	1/06	1/59		میزان معابر سنگفرش شده
0/000	30/284	4	0/800	3/71		تناسب معابر اصلی با توجه به رفت‌وآمد
0/000	85/959	8	0/746	3/32		کیفیت پوشش معابر
0/000	76/438	14	0/709	2/8		میزان رعایت شیب در معابر
0/000	100/382	5	0/825	3/63		میزان افزایش واحدهای مسکونی نوساز ...
0/406	0/690	3	0	4/21		تناسب مساحت قطعات مسکونی پیشنهادی...
0/000	158/234	11	1/07	3		میزان توسعه کاربری‌های اداری
0/000	63/421	12	0/933	2/92		میزان توسعه کاربری‌های بهداشتی - درمانی
0/000	210/108	13	1/312	2/82		میزان توسعه کاربری‌های فرهنگی - ورزشی
0/000	175/674	10	0/996	3/11		میزان توسعه کاربری‌های آموزشی
0/000	54/615	17	0/788	2/5		میزان استفاده از اراضی خالی در محدوده...
0/018	18/410	1	0/649	4/57		جهت مناسب توسعه روستا
0/000	130/379	19	0/827	1/72		میزان توسعه فضای سبز
0/003	23/017	2	0/649	4/33		میزان توسعه خدمات زیربنایی
0/000	150/360	-	0/439	3/07		بُعد کالبدی

در اولویت‌بندی گویه‌های بُعد اقتصادی از نظر پاسخ‌گویان مشخص گردید که اجرای طرح هادی بیشترین تأثیر را به ترتیب در زمینه‌های «میزان تغییر قیمت واحدهای مسکونی مشرف بر معبر اصلی و میزان افزایش وسایل نقلیه» داشته است که دارای میانگین رتبه‌ای برابر 4/07 و 3/86 بوده است. همچنین از حیث «میزان افزایش اشتغال زنان، میزان سرمایه‌گذاری در بخش صنایع سبک و کارگاهی»، اجرای طرح‌های هادی توفیق چندانی نداشته است. بررسی تفاوت هر یک از گویه‌های بُعد اقتصادی با آزمون کروسکال‌والیس نشان داد که در تمام گویه‌ها تا سطح اطمینان 99 درصد تفاوت معنی‌دار بین روستاهای مورد مطالعه وجود دارد؛ به عبارت دیگر، اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه از نظر گویه‌های اقتصادی تأثیر یکسانی نداشته است (جدول 5).

جدول شماره (5): اولویت‌بندی گویه‌های اقتصادی از دیدگاه پاسخ‌گویان

کروسکال والیس		اولویت	رتبه	رتبه	آماره	گویه
کای اسکوئر	سطح معنی‌داری					
0/000	163/956	13	1/122	2/76		میزان افزایش فرصت‌های اقتصادی جدید
0/000	175/179	7	0/952	3/44		میزان افزایش اشتغال در بخش خدمات
0/000	45/723	16	0/692	1/61		میزان افزایش اشتغال در بخش صنایع سبک...
0/000	94/973	10	1/04	3/27		میزان کاهش مهاجرت جمعیت فعال...
0/000	69/724	18	0/696	1/41		میزان افزایش اشتغال زنان
0/000	49/331	17	0/728	1/43		میزان سرمایه‌گذاری در بخش صنایع...
0/000	62/109	6	0/828	3/54		میزان سرمایه‌گذاری نوسازی واحدهای مسکونی
0/000	203/947	5	0/965	3/66		میزان سرمایه‌گذاری در بخش خدماتی - تجاری
0/000	225/770	15	1/395	2/23		میزان جذب سرمایه‌گذاری غیربومی
0/000	19/268	9	0/840	3/37		میزان مشارکت اقتصادی مردم در تکمیل طرح
0/000	40/275	2	0/789	3/86		میزان افزایش وسائل نقلیه
0/000	74/217	3	0/541	3/85		میزان تغییر قیمت اراضی زراعی
0/000	155/516	4	0/611	3/69		میزان تغییر قیمت واحدهای مسکونی
0/000	147/270	1	0/590	4/07		میزان تغییر قیمت واحدهای مسکونی مشرف...
0/000	59/404	8	0/645	3/42		میزان تغییر تقاضا برای خرید اراضی زراعی
0/000	38/964	14	0/816	2/25		میزان استفاده از اعتبارات مقاوم‌سازی...
0/000	101/651	12	0/710	2/91		میزان اعتبارات اختصاص یافته به روستا...
0/000	114/736	11	0/773	3/09		میزان کاهش هزینه زندگی از طریق...
0/000	195/987	-	0/467	3		بُعد اقتصادی

به منظور بررسی میزان تحولات کالبدی و اقتصادی روستاهای مورد مطالعه از روش فاصله انحراف استاندارد از میانگین استفاده شده است. با توجه به فراوانی و درصدهای به دست آمده در هر طبقه، مشخص شد که اجرای طرح هادی در برخی از گویه‌های کالبدی نظیر تعریض معابر، آسفالت معابر، جدول‌گذاری و غیره قابل قبول بوده است؛ چرا که 47/7 درصد پاسخ‌گویان تأثیر اجرای طرح هادی بر تحولات کالبدی را خوب و عالی ارزیابی نموده‌اند. همچنین اجرای طرح هادی در برخی از زمینه‌های تحولات اقتصادی نظیر افزایش اشتغال و سرمایه‌گذاری در بخش خدمات، عملکردی در حد قابل قبول داشته است (جدول 6).

جدول شماره (6): دیدگاه پاسخ‌گویان در رابطه با تأثیر کالبدی و اقتصادی طرح هادی

اقتصادی		کالبدی		بُعد شرح
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
15/6	53	15/9	54	ضعیف
38/2	130	36/5	124	متوسط
26/5	90	30/3	103	خوب
19/7	67	17/4	59	عالی
100	340	100	340	کل

منبع: یافته‌های پژوهش، 1393.

برای رسیدن به قضاوت کلی در مورد تأثیر اجرای طرح هادی بر تحولات کالبدی و اقتصادی، از روش نونالی استفاده شده است. از دیدگاه پاسخ‌گویان میانگین رتبه‌ای گویه‌های کالبدی 3/07 بوده است که با توجه به طیف نونالی، ارزشیابی این گویه‌ها نسبتاً مطلوب بوده و بیانگر عملکرد موفق اجرای طرح هادی در زمینه تحول کالبدی روستاهای مورد مطالعه است. همچنین از دیدگاه پاسخ‌گویان، میانگین رتبه‌ای گویه‌های اقتصادی 3/00 بوده که با توجه به این طیف، ارزشیابی گویه‌ها نسبتاً مطلوب بوده است و بیانگر عملکرد موفق اجرای طرح هادی در زمینه تحول اقتصادی روستاهای مورد مطالعه است (جدول 7).

جدول شماره (7): تأثیر اجرای طرح هادی بر تحولات کالبدی و اقتصادی روستاهای مورد بررسی

بُعد	میانگین رتبه‌ای	1-1/99	2-2/99	3-3/99	4-5
تحولات کالبدی	3/07	-	-	*	-
تحولات اقتصادی	3/00	-	-	*	-

منبع: یافته‌های پژوهش، 1393.

بررسی ارتباط بُعد کالبدی و اقتصادی با استفاده از آزمون همبستگی اسپیرمن نشان داد که بین اثرات کالبدی و اقتصادی اجرای طرح هادی در روستاهای مورد بررسی رابطه معنی‌داری وجود دارد. خصوصیات جغرافیایی محدوده مورد بررسی به ویژه نحوه استقرار آن‌ها در موقعیت‌های مختلف طبیعی می‌تواند در اثرات کالبدی-اقتصادی اجرای طرح هادی نقش داشته باشد. روستاهای مورد بررسی از نظر موقعیت طبیعی در سه گروه کلی دسته‌بندی شدند که شامل 4 روستای دشتی، 3 روستای کوهستانی و 3 روستای پایکوهی بوده است. به منظور بررسی تأثیر این عامل بر سطح تحولات کالبدی و اقتصادی ناشی از اجرای طرح هادی از آزمون کروسکال والیس استفاده شد. با توجه به سطح معنی‌داری به دست آمده که کمتر از 0/001 است مشخص شد که در سطح اطمینان 99 درصد از نظر عامل موقعیت طبیعی تفاوت معنی‌داری در اثرات کالبدی و اقتصادی اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد.

همچنین با توجه به رتبه‌بندی میانگین‌ها مشخص گردید که روستاهای دارای موقعیت پایکوهی از نظر سطح تحولات کالبدی و اقتصادی نسبت به روستاهای دارای موقعیت دشتی و کوهستانی وضعیت بهتری دارد (جدول 8).

جدول شماره 8): تفاوت تحولات کالبدی و اقتصادی حاصل از طرح هادی بر حسب موقعیت طبیعی روستا

بُعد	موقعیت روستا	تعداد پاسخ‌گویان	رتبه‌بندی میانگین	مقدار خی دو	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
کالبدی	دشتی	90	136/83	43/003	2	0/000
	کوهستانی	90	138/26			
	پایکوهی	160	207/57			
اقتصادی	دشتی	90	115/03	70/226	2	0/000
	کوهستانی	90	144/13			
	پایکوهی	160	216/53			

نقش شهر در ارائه خدمات و طیف وسیعی از کارکردها، موجب انتقال ویژگی‌ها و خصایص توسعه از شهر به نواحی پیرامونی از جمله روستاها می‌شود. بنابراین فاصله از شهر می‌تواند یکی از عوامل تحول کالبدی و اقتصادی ناشی از اجرای طرح هادی باشد. روستاهای مورد بررسی از نظر فاصله از شهر به چهار گروه کلی تقسیم گردید که شامل یک روستا در فاصله کمتر از 10 کیلومتر، یک روستا در فاصله 10-20 کیلومتر، دو روستا در فاصله 20-30 کیلومتر و شش روستا در فاصله 30 کیلومتر و بیشتر بوده است. برای بررسی تأثیر عامل فاصله از شهر بر سطح تحولات کالبدی و اقتصادی ناشی از اجرای طرح هادی از آزمون کروסקال والیس استفاده گردید. با توجه به سطح معنی‌داری به دست آمده که کمتر از 0/001 بوده است و مقایسه آن با میزان خطای مجاز 0/01 با اطمینان 99 درصد مشخص می‌شود که از نظر عامل فاصله از شهر، تفاوت معنی‌داری در اثرات کالبدی و اقتصادی اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد؛ با توجه به رتبه‌بندی میانگین‌ها می‌توان گفت که روستاهایی که در فاصله 20-10 کیلومتری از شهر کرمانشاه قرار دارند، از نظر سطح تحول کالبدی و اقتصادی نسبت به سایر روستاها، دارای شرایط بهتری است (جدول 9).

جدول شماره (9): تفاوت تحول کالبدی و اقتصادی حاصل از طرح هادی برحسب فاصله روستا از شهر

بُعد	فاصله از شهر (کیلومتر)	تعداد پاسخ‌گویان	رتبه‌بندی میانگین	مقدار خی دو	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
کالبدی	کمتر از 10	37	99/47	98/494	3	0/000
	10-20	110	244/27			
	20-30	43	128/49			
	بیشتر از 30	150	145/96			
اقتصادی	کمتر از 10	37	81/49	169/150	3	0/000
	10-20	110	267/83			
	20-30	43	116/05			
	بیشتر از 30	150	136/69			

روستاهای مورد مطالعه از نظر تعداد جمعیت وضعیت متفاوتی دارد. میانگین جمعیت این روستاها 884/8 نفر است. در روستاهای مورد مطالعه بیشترین جمعیت 2772 نفر و کمترین جمعیت 344 نفر بوده است. روستاهای مورد بررسی در چهار گروه جمعیتی دسته‌بندی شده است به طوری که یک روستا در گروه کمتر از 500 نفر، شش روستا در گروه 500-1000 نفر، دو روستا در گروه 1000-1500 نفر و یک روستا در گروه بیشتر از 1500 نفر قرار گرفته است. این شرایط گوناگون جمعیتی می‌تواند در اثرات کالبدی- اقتصادی اجرای طرح هادی نقش داشته باشد. از این رو، بررسی تأثیر عامل میزان جمعیت بر سطح تحولات کالبدی و اقتصادی ناشی از اجرای طرح هادی با استفاده از آزمون کروسکال والیس نشان داد که از نظر تعداد جمعیت، تفاوت معنی‌داری در اثرات کالبدی و اقتصادی اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد و رتبه‌بندی میانگین‌ها بیانگر آن است که روستاهایی که دارای جمعیتی بیشتر از 1500 نفر بوده، از لحاظ سطح تحول کالبدی و اقتصادی، وضعیت بهتری نسبت به سایر روستاها داشته است (جدول 10).

جدول شماره (10): تفاوت تحولات کالبدی و اقتصادی حاصل از طرح هادی برحسب جمعیت روستا

بُعد	جمعیت روستا	تعداد پاسخ‌گویان	رتبه‌بندی میانگین	مقدار خی دو	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
کالبدی	کمتر از 500	13	204/69	106/000	3	0/000
	500-1000	154	142/75			
	1000-1500	63	102/47			
	بیشتر از 1500	110	244/27			
اقتصادی	کمتر از 500	13	166/81	170/038	3	0/000
	500-1000	154	133/43			
	1000-1500	63	91/93			
	بیشتر از 1500	110	267/83			

5) نتیجه‌گیری

هدف از اجرای طرح هادی، تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات اجتماعی، رفاهی، تولیدی، تسهیلات لازم جهت بهبود مسکن روستاییان، ایجاد خدمات زیست‌محیطی، عمومی و هدایت توسعه فیزیکی روستاها بوده است. کشور ما در سال‌های اخیر شاهد اجرای طرح هادی روستایی در مقیاس وسیع بوده و اثرات و پیامدهای گوناگونی در پی داشته است. از این رو، یکی از ضرورت‌های اساسی برنامه‌ریزی روستایی، شناخت پیامدها و اثرات طرح یاد شده از ابعاد گوناگون است. در این راستا و با توجه به روابط متقابل موجود بین اثرات کالبدی و اقتصادی اجرای طرح، پژوهش حاضر درصدد شناسایی و ارزشیابی اثرات اجرای طرح هادی از ابعاد مذکور بوده است. از این رهگذر، زمینه برای پی بردن به نقاط قوت و ضعف، بهبود فرآیند برنامه‌ریزی و اجرای طرح هادی فراهم خواهد شد.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در بُعد کالبدی از نظر پاسخ‌گویان بیشترین تأثیر طرح بر «جهت‌گیری مناسب توسعه روستا و توسعه خدمات زیربنایی» بوده است که بر خلاف یافته‌های پورطاهری و همکاران (1391) است، چراکه آنان دریافته‌اند بعد از اجرای طرح تغییر مثبتی در بهبود این خدمات حاصل نشده است. در بُعد اقتصادی نیز اجرای طرح بیشترین تأثیر را به ترتیب در زمینه‌های «میزان تغییر قیمت واحدهای مسکونی مشرف بر معبر اصلی، میزان افزایش وسایل نقلیه» داشته است. همچنین یافته‌های پژوهش نشان داد که اجرای طرح هادی سبب تحول کالبدی روستاهای مورد بررسی شده است که این نتیجه، یافته‌های آمار و همکاران (1388) را تأیید می‌نماید. همچنین تأثیر اجرای طرح بر تحول اقتصادی تأیید شد، که این نتیجه با یافته‌های عزیزپور و همکاران (1390) مطابقت دارد. از نتایج دیگر این بود که بین اثرات کالبدی و اقتصادی اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه تا سطح اطمینان 99 درصد رابطه معنی‌دار وجود دارد. همچنین از نظر عامل موقعیت طبیعی، فاصله و جمعیت تا سطح اطمینان 99 درصد تفاوت معنی‌داری در اثرات کالبدی - اقتصادی اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد، اما یافته‌های عنابستانی و همکاران (1391) نشان داد که موقعیت طبیعی تأثیری در اثرات کالبدی ندارد.

نتایج نشان می‌دهد که اجرای طرح هادی به رغم برخی کاستی‌ها در توسعه فضای سبز، مکان‌یابی دفع فاضلاب و زباله، تأثیری نسبتاً مطلوب بر تحول کالبدی روستاهای مورد بررسی داشته است. در این ارتباط تأثیر طرح در زمینه جهت‌دهی به توسعه روستا و توسعه خدمات زیربنایی چشمگیرتر بوده است. این یافته‌های گویای آن است که اثرات مستقیم و فوری طرح بر محیط کالبدی روستا مثبت بوده است. اما برخی ضعف‌های اجرایی و ناهماهنگی‌های نهادی می‌تواند عامل بروز کاستی‌های یاد شده باشد. تحول کالبدی روستاها به نوبه خود دگرگونی شرایط اقتصادی را در پی داشته است که در این میان تغییر قیمت واحدهای مسکونی مشرف بر معبر اصلی درخور توجه بوده است. اما در مواردی چون افزایش

سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال تحول چشمگیری مشاهده نشده است که احتمالاً علاوه بر نیاز به زمان بیشتر، تحت تاثیر مؤلفه‌های بیرون از چارچوب طرح هادی قرار دارد. تحلیل عوامل مؤثر بر اجرای طرح هادی نشان داد که روستاهای با موقعیت پایکوهی، جمعیت بیشتر و فاصله 10-20 کیلومتر از شهر کرمانشاه تحولات کالبدی و اقتصادی بیشتری داشتند که این یافته می‌تواند گویای توان‌های کمتر شکوفا شده این روستاها باشد که با اجرای طرح هادی به منصفه ظهور رسیده است. با توجه به نتایج پژوهش که به صورت خلاصه به آن اشاره گردید، جهت بهبود اجرای طرح هادی در ابعاد کالبدی و اقتصادی در سطح روستاهای شهرستان کرمانشاه پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

1. با توجه به میانگین‌های به دست آمده از نظرات پاسخ‌گویان، دفع غیر بهداشتی فاضلاب شرایط نامناسبی را از نظر بهداشت محیط در روستاهای مورد مطالعه به وجود آورده است. بنابراین اجرای روش‌های اصولی و کارآمد جهت حفظ و ارتقای بهداشت محیط با اختصاص اعتبارات لازم برای اجرای سریع آن‌ها در روستاهای مورد بررسی ضروری است؛
2. با توجه به بهبود وضعیت معابر در اکثر روستاهای مورد بررسی، ایجاد سازوکارهای لازم در جهت حفظ این دستاوردها از طریق آموزش به مردم ضروری است؛
3. با توجه به اشکالات موجود در اثرات کالبدی و اقتصادی به ویژه در پروژه‌هایی نظیر سنگفرش، توسعه فضای سبز، دفع مناسب فاضلاب و زباله، سرمایه‌گذاری و اشتغال در بخش صنایع سبک و کارگاهی مشخص می‌گردد که هماهنگی لازم بین سازمان‌ها و بنیاد مسکن ضعیف است. در این راستا قبل از عملیاتی نمودن طرح هادی لازم است سایر سازمان‌ها و نهادهای درگیر در توسعه روستایی طی دستورالعمل‌های شفاف و روشن ملزم به هماهنگی و ایفای نقش مؤثر در فرآیند اجرای طرح گردند. از این رهگذر اثرات و پیامدهای طرح، تنها محدود به موارد کالبدی آن هم به گونه‌ای نارسا نشده و توسعه اقتصادی و اجتماعی روستا را نیز در پی خواهد داشت.

(6) منابع

- آسایش، حسین، (1376)، **برنامه‌ریزی روستایی در ایران**، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
- آسایش، حسین، (1388)، **کارگاه برنامه‌ریزی روستایی**، چاپ ششم، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
- آمار، تیمور و رضا صمیمی شارمی، (1388)، **ارزشیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی**، مطالعه موردی شهرستان رشت بخش خمام، فصلنامه مسکن و محیط روستا، سال 29، شماره 127، صص 44-55
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان کرمانشاه، (1391)، **فهرست روستاهای دارای طرح هادی**، دفتر فنی طرح‌های هادی روستایی
- پژوهشکده سوانح طبیعی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، (1388)، **ارزشیابی طرح هادی روستایی**، چاپ اول، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران

- پورطاهری، مهدی، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و محسن عباسی، (1391)، ارزیابی عملکرد طرح‌های هادی روستایی در توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، مطالعه موردی: روستاهای نبوت و خوران شهرستان ایوانغرب، مجله جغرافیا و پایداری محیط، سال 2، شماره 5، صص 25-36
- تقیلو، علی‌اکبر، رضا خسروبیگی و یوسف خدایی، (1388)، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستاییان، مطالعه موردی: شهرستان کمیجان استان مرکزی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان، صص 1-11
- رستمی، شاه‌بختی و محمدعلی میرزاعلی، (1392)، واکاوی مکان‌یابی کاربری‌ها در طرح‌های هادی روستایی شهرستان گنبد کاووس، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم شماره 2، 93-118
- رضایی، روح‌اله و محمد شوکتی آملقانی، (1392)، شناسایی و تحلیل اثرات اجرای طرح هادی روستایی در مناطق روستایی شهرستان اسکو، مطالعه موردی: روستای سرین دیزج، فصلنامه مسکن و محیط روستا، سال 32، شماره 144، صص 75-86
- رضوانی، محمدرضا، سمیه محمدی و صدیقه پیری، (1392)، ارزیابی عملکرد دهیاری‌ها با استفاده از مدل چارچوب عمومی ارزیابی (CAF) مطالعه موردی: شهرستان دهلران، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال 45، شماره 1، صص 199-216
- زارعی، یاسر، (1388)، نقدی بر فرآیند تهیه طرح هادی روستایی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، سال 29، شماره 127، صص 56-65
- سعیدی، عباس، (1377)، مبانی جغرافیای روستایی، چاپ اول، انتشارات سمت، تهران
- سو، آلوین. ی، (1386)، تغییر اجتماعی و توسعه مروری بر نظریات نوسازی، وابستگی، نظام جهانی، چاپ سوم، مترجم محمود حبیبی مظاهری، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران
- شافر، فرانستس، (1368)، درباره مفهوم جغرافیای اجتماعی، مترجم عباس سعیدی، مجله رشد آموزش جغرافیا، سال 5، شماره 18، صص 4-7
- شمس‌الدینی، علی، علی شکور، و روح‌اله رستمی، (1390)، تاثیر نوسازی مسکن روستایی بر اقتصاد معیشتی روستاییان مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان ممسنی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، سال 30، شماره 135، صص 57-70
- شهبازی، اسماعیل، (1372)، توسعه و ترویج روستایی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران
- صابری‌فر، رستم، (1390)، بررسی متغیرهای تأثیرگذار بر موفقیت طرح‌های هادی روستایی در استان خراسان جنوبی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال 26، شماره 3، صص 213-230
- صدیقی، حسن و علی‌اصغر درویش‌نیا، (1381)، بررسی میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی استان مازندران، مجله علوم کشاورزی ایران، سال 33، شماره 2، صص 313-323
- عزیزپور، فرهاد، احمد خلیلی، آرمین محسن‌زاده و صدیقه حسینی‌حاصل، (1390)، تحلیل و ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی کشور، فصلنامه مسکن و محیط روستا، سال 30، شماره 135، صص 71-84
- عزیزپور، فرهاد و عاطفه قاسمی، (1389)، نقش منطقه‌ی ویژه‌ی اقتصادی پارس جنوبی، عسلویه در تحول مکانی- فضایی سکونتگاه‌های روستایی، مطالعه موردی روستای اخند ناحیه کنگان، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال 10، شماره 19، صص 97-110
- عظیمی، نورالدین و جمشید جمشیدیان، (1384)، بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، نمونه موردی غرب گیلان، نشریه هنرهای زیبا، شماره 22، صص 25-34

- عظیمی، نورالدین، نصراله مولائی هنجین و علیرضا علیزاده، (1390)، بررسی عوامل جغرافیایی موفقیت اجرای طرح‌های هادی روستایی در شرق استان گیلان، فصلنامه چشم‌انداز جغرافیایی، سال 6، شماره 16، صص 84-98
- عنابستانی، علی‌اکبر و محمدحسن اکبری، (1391)، ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان، مطالعه موردی شهرستان جهرم، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال 44، شماره 4، صص 93-110
- عنابستانی، علی‌اکبر و یزدان حاجی‌پور، (1391)، آثار اجتماعی و اقتصادی اجرای طرح‌های هادی در سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: روستاهای شهرستان دنا، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال 3، شماره 9، صص 13-26
- عنابستانی، علی‌اکبر و مهدی جوانشیری (1393) عوامل موثر بر مکان‌یابی کاربری‌های اراضی در طرح‌های هادی روستایی، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره 1، صص 35-54
- عینالی، جمشید، بهروز محمدی یگانه و محمدطیب خالدی‌نیا، (1394)، اثرات بهسازی مسکن در تحولات کارکرد اقتصادی مسکن روستایی مورد: دهستان شمشیر در شهرستان پاوه، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال چهارم، شماره 4، صص 191-209
- غلامرضایی، محمدعلی، (1382)، ارزشیابی عملکرد طرح هادی در روستاهای استان لرستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی، کرمانشاه
- کامران، فریدون، (1374)، توسعه و برنامه‌ریزی روستایی، چاپ اول، انتشارات آوای نور، تهران
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن و ارسطو یاری، (1389)، حفاظت محیط زیست و برنامه‌ریزی توسعه فیزیکی روستا با تأکید بر ارزیابی طرح‌های هادی روستایی، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال 21، شماره 3، صص 45-60
- مهندسان مشاور دی. اچ. وی. هلند، (1371)، رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی، چاپ اول، مترجمان سید جواد میر، ناصر اوکتایی و مهدی گنجیان، انتشارات مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، سلسله انتشارات روستا و توسعه، تهران
- مولائی هنجین، نصراله، (1386)، تحلیلی پیرامون اهداف، ضرورت‌ها و فرآیند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی با تأکید بر گیلان، فصلنامه چشم‌انداز جغرافیایی، سال 2، شماره 4، صص 105-123
- وارثی، حمیدرضا و حمید صابری، (1388)، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در توسعه کالبدی روستاها، مطالعه موردی: روستاهای استان اصفهان، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان، صص 1-5
- VanLier, H. N., (1998), **the role of land use planning in sustainable rural system**, journal of landscape and urban planning, Vol. 41, No. 2, pp 83-91

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی